

Adatok a veszettség 19. századi népi gyógyításának ismertetéséhez

KISSNÉ DR. ÁBRAHÁM KATALIN

Pasteur 1885-ben fedezte fel a veszettség (lyssa) elleni védőoltást; addig a biztos halállal járó betegségnek nem volt ellenszere. Módszerét később Hőgyes Endre egyszerűsítette és tette megbízhatóbbá. Pasteur felfedezése előtt is sokan úgy vélték, hogy sikerrel „gyógyítják” a veszettséget; a harapás ugyanis sok esetben egészséges állattól származott. A központi idegrendszer e súlyos fertőző betegségének leküzdésével sokan próbálkoztak. Két ilyen próbálkozást ismertetünk a 19. sz. közepéről származó adatok alapján.

*

A 19. században több híres veszettség- orvos működött Magyarországon éppúgy, mint a világ más országaiban. Tevékenységükről sokat olvashatunk [1]. A hazaiak közül kiemelkedik *Lalich József* iskolamester, akinek könyvét is ismerjük [2]. A verbovszkoí (Zágráb megye) illetőségű tanítóról sokat tudunk [3]. V. Ferdinándtól aranyéremkeresztet, 6000 Ft jutalmat és holtáiglan évi 600 Ft életjáradékot kapott [4].

1839. okt. 28-án kelt az az uralkodói rendelet, amely előírta, hogy a Birodalom országaiban minden esetben tegyenek próbát *Lalich* módszerével, ha a veszettség gyanúja áll fenn. Az Udvari Haditanács 1840. jan. 30. B. 489. sz. alatt intézkedett e rendelet végrehajtásáról, a Helytartótanács pedig 1844-ben utasította a megyéket a *Lalich*-féle gyógymód alkalmazására [5].

Tanítónkat az emberbaráti szeretet készítette a betegség elleni küzdelemre; mélyen felindult az „aggasztó gyógyrendőrségi szabályokon”, ugyanis a 18. sz. végén csak a veszett kutyát zárták be, a 19. sz. közepén viszont már a megmart embert is bezárták, sőt meg is köztözték, mint valami közveszélyes tébolyultat [6].

A Helytartótanács 1844-ben kelt utasításában olvasható, hogy *Lalich* szabad járást engedélyezett a megmartaknak („hogy tőlük minden veszedelem színe eltávolozhassék”), mindaddig, amíg a veszettség csalhatatlan előjelei: a lehangoltság, fényérzékenység, fejfájás, köpködés, fecsegés, csillogó szem stb. nem jelentkeztek. Ha ezek közül bármelyik tünetet észlelte, azonnal megkötöztette a beteget és figyelni kezdte a nyelv alatt elhelyezkedő „béka visszerek” állapotát. Megfigyelte, hogy azoknál az embereknél, akiknél ezek az erek ép állapotban is duzzadtabbak voltak mint másoknál, hamarabb és nagyobb intenzitással tört ki a betegség. Mai ismereteink szerint a veszettség lappangási ideje 2—5 hét, de ha a harapás ruhán át, vagy a központi idegrendszerrel távol történt, ennél hosszabb is lehet [7]. *Lalich* a páciens fizikai erejének függvényévé tette a kór lappangási idejét; erős embernél 9 hétnél is többre becsülte. A megmartak nyelvgyökén két szederjes csomócskát figyelt meg, melyek a betegség előrehaladásával a nyelv csúcsa felé haladtak. Amikor a csomók elérték a nyelv közepét, a tanító eret vágott. A megkötözött beteg nyelvét megfogta egy csipetítővel, hátratekerte és „gerellyel” vagy „lancettával” felhasított a „béka visszerek” mentén a nyelvcsúcs-nyelvgyök irányában. A csipetítő két sarkosan elfordítható 5

1/2 hüvelyknyi hosszú és 8 vonalnyi széles, hosszában barázdált felületű botocskából állt. Az érvágást alapos vérzés követte, s amikor ez magától elállt, *Lalich* beadta a betegnek az első adag gyógyszert, amely a *Gentiana cruciata* (keresztes encián, keresztes tárnics, Szt. László füve) gyökeréből készült. A keresztes tárnics sokáig szerepelt az orvosi gyakorlatban, ma már inkább egyéb tárnicsfajokat alkalmaznak [8].

A tárnics ősi gyógyszerünk, nevét *Gentius* illyr királytól kapta; ő pestis ellen ajánlotta, de használják ma is köptetőnek, lázcsillapításra, vízhajtónak, máj- és lép bajok ellen, sőt amarumnak is [9]. *Lalich* az ősszel kiásott, pince földjében függőleges irányban lazán tárolt s így állandóan friss keresztes encián gyökér frissen készített levét tartotta a veszettség legjobb gyógyszerének. Betegeit komplex kezelésben részesítette. Valahányszor a nyelv alatti erek duzzadtabbak feketébbek, fényesebbek voltak — s ez bizony a sok beavatkozástól egyre valószínűbb volt — mindannyiszor újabb érvágásokat eszközölt. Orálishan pedig többféle készítményt alkalmazott; veszett kutya marásánál a fő hangsúly az első érvágást követő első adag gyógyszeren volt. A gyógyszert a legrégebben elásott, így legerősebb keresztes encián 3 latnyira aprított gyökérdarabkáiból készítette. A gyökeret kútvízzel híg péppé zúzta egy kőmozsárban majd a pépet vásznon átszűrte, ügyelve arra, hogy a szüredék se legyen több 3 latnál. Első adagként ebből erős felnőt 3 latnyit, gyenge felnőt és gyermek 2 latnyit kapott. A betegek kilenc egymást követő napon iszogatták a kisajtolt tárnicsgyökér levét, majd egy óra pihenés után marhahús- vagy rántott levest reggeliztek.

Farkasmarásnál az ónoztalan rézkatlanban fél óráig forralt és egy éjszakán át állni hagyott, rezes vízben főtt tárnicsgyökérlé bizonyult jónak. Ha a beteg állapota a kezelés hetedik napjára sem javult, 2 evőkanál vízben elkevert 6 csepp rozmarinszeszt itattak vele. A rozmarinszesz a rozmarinkóró virágzása idején az oldalhajtásokról leszedett virágokból készült. A virággal 2/3-ad részig, majd 32—35 fokos pálinkával teletöltött palack tartalmát 50 órán át kellett ülepíteni. Ezután *Lalich* lefejtette a szeszt az üledékről és a szesz minden meszelyébe 1/2 nehezék („fél kvintli”) kámfort elegyített, ügyelve a készítmény homogenitására. A *Lalich*-féle „rozmarinkóró” a *Rosmarinus officinalis* (orvosi rozmarin) volt.

A rozmarinbokor halványkék vagy fehér virágait gyűjtötte. Ennek az örökzöld bokornak a levelét ma is használják a gyógyszer- és illatszergyártásban; már a 17. században is jó hírű növény volt, bõrizgató és idegerősítő fürdőkben alkalmazták.

Ha minden hatástalannak bizonyult, magát a keresztes encián gyökerét rágcsáltatták, ez *Lalich* szerint annyira hatásos volt, hogy a beteg lassan elszenderült, s végül megmenekült. Makacs esetekben erős hashajtókat és hánytatókat adtak és a rozmarinszeszt szagoltatták a beteggel.

A seb kezelésére is nagy hangsúlyt fektetett tanítónk; a sebet „skarifikálással” (karcolás), péptapa-

szokkal gyógyította, rozmarinszesszel mosta s ezzel dörzsölte a beteg fejét, mellét és nyakát is. Kétféle tapasztaszt készített. Az egyikkel az első két nap, a másikkal a harmadik naptól kezelte a sebet. Az első tapaszt 2 rész szítálatlan rozsliszt és 1 rész apróra tört fenyő vagy „borovicskamag” 25 fokos pálinkában tészta állományúvá gyúrt „zagyvalék”-ából állt. A második tapaszt úgy készült, hogy 3/4 font lenolajat, 4 lat sárgaviaszt, 1/4 font miniumot olvasztott össze mázas cserépedényben, égő szén felett, ezt az olvadékat kihűlésig keverte, majd finom gabonakeményítőt kevert hozzá. Az így kapott keveréket egy „fertájig” ismét parázs felett kevergette majd 6 lat velencei terpentint öntött hozzá. Kihűlésig újra kavargatta, míg végül a keverékhez kómozsárban külön jól eldörzsölt 3 evőkanál faolaj és 1/2 lat kámfor olvadékát elegyítette, majd homogenizálta az egészet. A seb érzékenységeről vagy érzéketlenségéből a betegség súlyosságára tudott következtetni. Lalich állítólag sok embert és állatot meggyógyított ismertetett módszerével. Az állatoknak nagyobb adag gyógyszert adott; a szarvasmarháknak sóval elegyítette az encián gyökér levét.

A veszettséget próbálta „gyógyítani” közel negyven éven át Zagarágyán György csabai kuruzsló is, az alábbi eset kapcsán azonban örökre eltították a kuruzslástól. Zagarágyán a békési Csávás István nevű kuruzslótól sajátította el tudományát, aki — jellemző módon — 1817-ben veszettségben halt meg; önmagán sem tudott segíteni, nemhogy másokon [10]. Zagarágyán mindenkit szívesen fogadott, hatalmas vagyont harácsolts össze kuruzslásból. 1853-ban két gyulai fiatalember kereste fel Zagarágyán Györgyöt. Veszettnék vélték magukat, mert találkoztak egy nagyon szelíd fekete kutyával és azt a kocsjukra is felemelték. Zagarágyán az említett két fiatalembernek 3—3 port adott, s így szólt: „az egyik port pálinkába kell keverni és bevenni. Az ágyékokat ettől kissé szakadozni fog. Akkor kell bevenni a másikat 1 meszely borba keverve, ezután az ágyékszakadás meg fog szűnni. Ha ez megszűnt, vegytek be a harmadikat is. Ettől nagy ágyékszakadásotok lesz, véreset vizeltek, majd kiszáll a veszettség belőletek. A harmadik port is pálinkába keverve vegytek be.” A „veszett orvos” ezután adott még 22 port, mondván: „ezt a 22 port adjátok be atyafiaitoknak, meglátjátok nekik semmi bajuk se lesz, mert ők nem találkoztak a veszett kutyával.” A 2 Ft 30 Kr-t kért egy adag porért. A fiatalember a kuruzsló utasítása szerint jártak el. Bevették az első sötét port pálinkába keverve. Enyhe ágyékszakadásuk lett. Bevették a másodikat borban keverve, lassan megszűnt az ágyékfájásuk. A harmadik port is bevették pálinkába keverve, rettenetes kínok szakadtak rájuk, egy hétig véreset vizeltek, ágyékuk rettenetesen szagatott; egyikük kínjai közepette úgy látta, hogy 5 eleven fekete kutyakölköt vizelt ki, s ezek a kiskutyák még mozogtak is („még »több diribdarabot« is kivizelt a vérrel együtt”). Amikor jobban lettek, összehívták a rokonságot és a 22 port szétosztották. A felnőttek pálinkába keverve, a kisdedek tejbe keverve itták meg a porokat és semmi bajuk

sem lett. A megyei főorvos értesült az esetről, majd sikerült elcsípnie „Zagarágyán György okos csabai kuruzslót” porait és a gyulai „Megváltó” patikában analízáltatnia. Kiderült, hogy az első porban „Nigella sativa, vagyis szőrös kerti kandilla virág, fekete kömény, vagy népies nevén paraszt bors” volt, nagyon kevés kőrishogárpórral. Ettől volt a fiatalembernek enyhébb ágyéknyilallása. A második porban csak a parasztbors volt, ettől szűntek meg fokozatosan a tünetek („ez nem árt, sem nem használ”), a harmadik por viszont, nagy adag kőrishogárpórral volt. Ettől meg is halhattak volna. A 22 por parasztbors volt, ezért nem esett a rokonságnak baja [11].

Ma már tudjuk, hogy az ismertetett módszerek tudományosan megalapozatlanok, eredményüket tekintve hatástalanok voltak, jog szerint mégis gyógyításnak minősült az egyik, kuruzslásnak a másik.

A tanítót az emberbaráti szeretet vezette, gyógyító igyekezetét az uralkodó legalizálta. Zagarágyán engedély nélkül, „nyereségvágyból” tette, amit tett és ez jog szerint büntetendő kuruzslásnak minősült a 19. sz. közepén. A korabeli jog szerint, ha valaki orvosi diploma vagy egyéb jogosítvány nélkül játszott a orvos szerepét („jogosultság nélkül orvoskodott”), kuruzslónak tekintették. A Habsburg Birodalom országaiban a kuruzslást nem büntették, csak akkor alkalmaztak szankciókat, ha „keresetképpen” úzták és Zagarágyán ezt tette [12].

IRODALOM

1. *Lenhossék, M. I.*: Die Wuthkrankheit, nach bisherigen Beobachtungen und neueren Erfahrungen pathologisch und therapeutisch dargestellt. Pest—Leipzig, 1837. Novorka O. V. Kronfeld V: Vergleichende Volksmedizin I. II. Stuttgart 1908—1909. Balassa I.—Órtutay Gy.: Magyar Néprajz Bp. 1979. — 2. *Lalich, Joseph*: Heilmethode gegen die Hundswuth (Hydrophobie) bei Menschen und Thieren 30 wie auch gegen den Bitz giftiger Schlangen. Wien 1844. — 3. *Kósa Mózes*: A mérges marások azok bajelőlő gyógy módjával és a valódi halálnak a tetstholt állapottól megkülönböztetése felnőtt emberek és újdonszülötteknél, jelesb kútfőkből szerkesztve, magyar orvosok, falusi lelkészek, gazdák és gazdatisztek használatául. Nagyszeben. 1948. — 4. *Magyar-Kossa Gy.*: Magyar Orvosi Emlékek. I—IV. Budapest 1929—1940. — 5. *Békés M. Levéltár.* (BML) Közgy. ir. 2883/844. — 6. BML. Füzesgyarmat Kurrens 1781. — 7. *Égészségügyi ABC.* Főszerk. Jellinek Harry. Medicina, Bp. 1978. 773. — 8. *Barts József*: Orvos-Gyógyszerészeti műszótár. Bp. 1884. 234. — 9. *Halmaj J.*—*Novák J.*: Farmakognózia. Medicina, Bp. 1963. 457—458. — 10. BML. Tiszti főorvos iratai 1336/1853. — 11. Uo. 1308/1852. — 12. Magyar Törvénytár 1835—1874. VI. Bp. 1896.

K. K i s s - Á b r a h á m: Data to the folk-therapy of Lyssa rabies in the 19. century

Pasteur discovered the vaccination against Lyssa rabies in 1885. Up to that time there wasn't any remedy against this mortal disease. Pasteur's method was later simplified and made more reliable by Endre Hőgyes. Before the discovery of Pasteur there were some phisicians who claimed to be successful in healing Lyssa; but the animal causing the wound may have been in many cases healthy.

There were a lot of attempts to cure this serious infectious disease of the central nervous system.

Two of those attempts are described on the basis of data of the middle of the 19. century.

(Békés Megyei Tanács Gyógyszertári Központja Békéscsaba, István tér 6. — 5600.)

Érkezett: 1988 X. 13.